

İBTİDAI SİNİFLƏRDƏ TƏHSİL VƏ TƏRBIYƏ
ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ
EDUCATION AND UPBRINGING IN PRIMARY CLASSES

UOT 372.3/4

İBTİDAI SİNİF ŞAĞİRDƏLƏRİNİN HƏYATİ BACARIQLARININ
İNKİŞAFI ÜZƏRİNDƏ İŞ

Samirə İltifat qızı Kazımlı

Bakı Qızlar Universitetinin magistrantı

ORCID: 0009-0001-3434-3402

E-mail: kazimlizehra914@gmail.com

***Açar sözlər:** ibtidai təhsil, təhsildə problemlər, evristik fəaliyyət, oyunlar, inkişaf və bacarıqlar.*

***Ключевые слова:** начальное образование, учебные проблемы, эвристическая деятельность, игры, развитие и умения.*

***Key words:** elementary education, educational problems, heuristic activity, games, development and skills.*

İbtidai siniflərdə şagirdlərin həyatı bacarıqlarının inkişafı haqqında danışmazdan əvvəl bir sıra məsələlərə nəzərə salaq. Ümumiyyətlə, məktəb, ailə və ictimaiyyətin qarşılıqlı əlaqəsini müxtəlif istiqamətlər üzrə təmin edərək, hər hansı bir tədbirdə, iclaslarda bilavasitə uşaqların həm tərbiyəsi ilə bağlı, həm də onların xarakterik xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Məktəb cəmiyyətin inkişaf etməkdə olan bütün fəal üzvlərini yaradıcı düşüncəyə malik hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyət kimi formalaşdırmaq məqsədi daşıyır. İlk olaraq, valideynlər onu bilməlidilər ki, övladlarına onun məktəbdə öyrənəcəyi bilikləri öyrətmək yox, əsasən təhsil üçün zəminləri, şərtləri inkişaf etdirmələri lazımdır. Çox zaman şagirdlər hesablamı aparacağı bacarıq, yazır və oxuyur. Lakin bu cür uşaqla yaxından tanışlıq zamanı məlum olur ki, o, müəllim tərəfdən verilən təlimatı ilk dəfədən dərk etmir. Təkrar zamanı o, təlimatı qismən anlayır, növbəti buraxdığı səhv zamanı isə onu düzəltməyə cəhd etmir. Bu cür uşaq bir şeyi başa düşmədikdə, tapşırığı eşitmədikdə müəllimə müraciət etmək üçün əlini qaldırmır. Bir qayda olaraq, sinifdə iyirmidən artıq şagird olur və müəllim üçün onların hər birinin davranışında nüanslara nəzarət etmək çətin olur. Əgər sadalanmış problemlərə öz fəaliyyətini planlaşdır, növbəti tapşırığa hazırlaş bil-məməsini əlavə etsək, o zaman məktəb mühitinə psixoloji cəhətdən hazır olmayan uşaq portreti yaranır.

Qeyd edək ki, bu məsələdə əsas amil olan müəllim və valideynlər uşaqların həyatı bacarıqlarına əsaslanan və onların cəmiyyətdə daha uğurlu ictimailəşdirilməsinə səbəb yaradacaq əlverişli vəziyyət yaratmalıdırlar.

İbtidai məktəbdə təhsil problemlərinin bir neçə səbəbi müəyyənləşdirilmişdir. Bu, zəif məktəbəqədər hazırlıqdan tutmuş, oxumağa marağın və daxili motivasiyanın olmaması ilə qaynaqlana bilər. Oxumaq problemlərindən başqa, birinci sinfə gedən uşaqda dərslərində olan müvəffəqiyyətsizlik, uşağın öz yaşadları ilə ünsiyyət qura bilməməsi, müəllimə qarşı etimadın, tədris prosesində zəruri şəxsi keyfiyyətlərin olmaması da təhsil problemlərinə aid edilir. Əsasən

İbtidai təhsilin çətinlikləri məktəbəqədərki dövrdə idrak qabiliyyətlərinin yetərsiz inkişafı ilə bağlıdır ki, bu da onların ibtidai sinifə başlayarkən özünü büruzə verməsi ilə nəticələnir. Bu aşağıdakılarla bağlıdır:

- diqqətsizlik, pis inkişaf etmiş qısamüddətli yaddaş və informasiyanı qulaq asaraq qavramaq qabiliyyəti ilə əlaqədar sözlərdə qrammatik səhvlər və buraxılmış hərflər;
- intizamsızlıq, fikir dağınıqlığı, unutqanlıq - diqqətin dəyişkənliyi və zəif özünü təşkil qabiliyyətinin nəticəsində;
- səliqəsiz yazı (kifayət qədər inkişaf etdirilməmiş kiçik motorika).

İbtidai siniflərdə şagirdlərin əmək hazırlığının nəzəri və praktik istiqamətlər üzrə formalaşması onların intellektuallığını inkişaf etdirir və yuxarı siniflərdə bu tendensiya daha da dinamik səciyyəyə daşımaqdadır. Bu prosesdə didaktikanın əsas vəzifəsi təlim işinin reallaşması şəraitini təsvir və izah etmək və onun ən mükəmməl təşkilinin yeni texnologiyasının işləyib hazırlanması zərurətidir. Çünki nəzəriyyə öz-özlüyündə məqsəd deyildir. O, praktik fəaliyyətin əsasıdır, ona istiqamətləndirmə, kökündən dəyişdirmə imkanı verir. Bu baxımdan şagirdlərin əmək hazırlığının nəzəri və praktik məsələləri standartlarla tənzimlənməsi məqsədi daşıyır.

İbtidai sinif şagirdlərinin şəxsi inkişaf və bacarıqlarının inkişaf etdirilməsində texnologiya ilə yanaşı Həyat bilgisi fənninə də mühüm yer ayırmaq lazımdır. Həyat bilgisi fənni müstəqillik illərindən etibarən ümumtəhsil fənnləri sırasına daxil edilmişdir. Bu fənnin tədrisi prosesində şagirdlərə biliklərin əsaslarının öyrədilməsi zamanı onlara həyati bacarıqların aşılmasında həm geniş imkanların verilməsi, həm də metodik yanaşmalar üçün didaktik materiallarla tədris öz əksini tapmışdır. Hansı ki, həmin didaktik materialların fəal dərslərin düzgün təşkili zamanı şagirdlərə mərhələlər üzrə çatdırılması onların həyati bacarıqlarının aşkara çıxarılmasına zəmin yaratmış olur. Bunun üçün isə ilk növbədə fəal dərslərin maraqlı qurulması üçün kreativ metodikalar modeli yaratmaq lazım gəlir. Kreativ metodikalar isə fəal təlimin həyata keçirilməsi yollarının düzgün müəyyənləşdirilməsindən başlayır. Həyat bilgisi dərslərində şagirdlərin həyati bacarıqlara yiyələnmələrinə istiqamət verən metodikalardan biri də psixoloji dəstək hesab olunur. Psixoloji dəstək metodu ilə hər hansı bir mövzunun tədrisində şagirdlərə ən zəruri həyati bacarıqları aşılamaq mümkündür.

Həyat bilgisi dərslərində kiçikyaşlı məktəblilərin həyati bacarıqlarının formalaşdırılması işində interaktiv təlim metodlarından da geniş istifadə etmək lazım gəlir. İnteraktiv təlim metodlarından səmərəli istifadə edən zaman şagirdlərdə həyati bacarıqların formalaşdırılmasına müsbət təsir göstərən bir sıra keyfiyyətlər müşahidə olunur. Yəni interaktiv təlim metodlarının tətbiq edildiyi prosesdə şagirdlərdə müstəqil düşünmə bacarığı, əməkdaşlıq bacarığı, özünüqiymətləndirmə, özünütəhlil bacarığı, dözümlülük kimi keyfiyyətləri aşılamaq mümkün olur. Həyat bilgisi dərslərində ibtidai sinif şagirdlərinin həyati bacarıqlarının formalaşdırılması ilə bağlı həyata keçirilən işlərin pedaqoji əsasları ilə yanaşı, psixoloji əsaslarının da öyrənilməsi, haqqında danışdığımız problemin həlli baxımından mühüm əhəmiyyət malikdir. Çünki ibtidai sinif şagirdlərinə həyati bacarıqların aşılamaq, onlara psixoloji cəhətdən düzgün yanaşılmaqla həyata keçirilə bilər. İbtidai siniflərdə həyat bilgisi fənninin tədrisi zamanı şagirdlərdə bacarıqların formalaşdırılması prosesində nümunəvi iş modelinin yaradılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Həyat bilgisi dərslərində şagirdlərin fəallaşdırılması fəal dərslərin təşkilinə zəmin yaratmış olur. Şagirdlərin fəallaşdırılması prosesində onlarda həyati bacarıqların aşkara çıxarılması müəllim üçün epizodik xarakter daşıyırsa, fəal dərslərin təşkilində həyati bacarıqların aşkara

çıxarılması, inkişaf etdirilərək formalaşdırılması üçün daha geniş imkanlar yaradır.

Bacarıqların inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynayan digər bir fənn riyaziyyatdır. İbtidai təhsil səviyyəsində riyaziyyatın tədrisi prosesində riyazi məsələlərin həlli vasitəsilə şagirdlərin evristik fəaliyyətdən istifadənin mümkünlüyü ideyası mövcuddur. İbtidai siniflərdə riyaziyyatın tədrisi zamanı standart məsələlərlə yanaşı, yaradıcı təfəkkürün inkişafına təkan verəcək qeyri-standart tapşırıqların da həll edilməsi onlarda məntiqi düşüncə tərzinin daha məqsədyönlü istiqamətdə inkişaf etdirilməsinə səbəb olur və onların idraki qabiliyyətlərini gücləndirir.

İbtidai siniflərdə əsas riyazi bilik və bacarıqların, habelə müstəqil qavrama qabiliyyətinin formalaşmasında tədris məsələlərindən səmərəli istifadə edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Riyaziyyat təlimi prosesində keçilmiş nəzəri hissəni möhkəmləndirmək, praktika ilə əlaqələndirmək məqsədi daşıyan misal və məsələlərlə yanaşı, həm yuxarıda qeyd olunan tələbləri ödəyən, həm də şagirdlərin evristik yaradıcılığını formalaşdırmağa xidmət edən tapşırıqların seçilib həll edilməsi də xüsusilə vacibdir.

İbtidai siniflərdə evristik tədris metodlarının tətbiqi təhsilalanların sərbəstliyinin inkişafı prosesində zehni fəallığın artmasına, materialın mənimsənilməsinə kreativ yanaşmanın stimullaşdırılmasına, müəllim və şagird əməkdaşlığının səmərəli qurulmasına kömək edəcək alətdir. Evristik fəaliyyət həm də ibtidai sinif şagirdlərində yeni öyrənilən materialın mənimsənilməsində, ümumiləşdirmə, müqayisə, sintez, təhlil üsulları ilə müstəqil axtarış aparmaq məqsədilə, xüsusilə də daha əvvəl öyrənilmiş biliklərin təkmilləşdirilməsində fasiləsiz olaraq istifadə oluna bilər. O, uşaqlara praktik məsələlərin həlli üçün qeyri-standart üsulları tətbiq etmək və problemin həllinə şüurlu yanaşmaq vərdişlərini əldə etməyə kömək edir.

Problemin aktuallığı. Müasir dövrün bəzi səciyyəvi xüsusiyyətlərini qeyd etməli olsaq, hazırda elm və texnologiyanın sürətlə inkişaf etdiyi bir zamanda baş verən dəyişikliklərə uyğunlaşmaq, özünü təkmilləşdirmə və özünü inkişafa hazır olmaq və bu sahədə əldə olunan bacarıqlar şəxsiyyətin inkişafında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Fənlərin tədrisi prosesində ibtidai sinif şagirdlərinin həyati bacarıqlarının formalaşdırılması tədqiqat probleminin aktuallığını əsaslandırır cəhətlərdən biridir.

Problemin elmi yeniliyi. İlkin olaraq qeyd olunan fənlərin tədrisi prosesində şagirdlərə həyati bacarıqların aşılması ilə bağlı metodika hazırlanmışdır. Bu metodikanı Azərbaycan Respublikasının pedaqoji fikir tarixində ilkin metodika kimi və Naxçıvan Muxtar Respublikasının ümumtəhsil məktəblərində tətbiq olunan yeni pedaqoji texnologiya kimi dəyərləndirmək olar.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Ölkəmizdə və Naxçıvan Muxtar Respublikasında ibtidai siniflərdə həyat bilgisi, texnologiya, riyaziyyat fənninin tədrisi prosesində şagirdlərə həyati bacarıqların aşılması ilə bağlı yeni və müasir tələblərə cavab verən iş modeli hazırlanaraq təqdim olunmuşdur. Eləcə də, fənlərin tədrisində şagirdlərə bir sıra bacarıqların aşılması ilə əlaqədar çoxsaylı tədqiqatlar aparılaraq məqalələr, kitablar və dissertasiyalar hazırlanmışdır.

Ədəbiyyat

1. <https://www.muallim.edu.az/news.php?id=5993>
2. <https://as-journal.edu.az/ibtidai-sinifl%C6%8Frd%C6%8F-riyaziyyatin-t%C6%8Fdrisi-prosesind%C6%8F-sagirdl%C6%8Frd%C6%8F-yaradici-t%C6%8Ff%C6%8Fkkurun-inkisaf-etdirilm%C6%8Fsi-metodlari-222>
3. <https://tehsiljurnali.az/sagxeberler/3979-btidai-siniflrd-agird-myi.html>
4. https://aak.gov.az/upload/dissertasion/pedaqogika/Z_Mehdiyeva_avtoreferat_az%C9%99rbaycan_dili.pdf

S.И. Кязимли**Работа по развитию жизненных навыков учащихся начальных классов
Резюме**

При преподавании указанных предметов развитие и формирование жизненных умений учащихся начальных классов осуществляется целенаправленно, планомерно и организовано при организации урока. С этой точки зрения в первых и четвертых классах должны быть подготовлены образцовые модели уроков по методике преподавания культурных ценностей, исторических ценностей, в том числе нашего государства, прав, обязанностей, духовного мира, здоровья, безопасности и других подобных тем.

Исследования, проводимые по таким фактам и событиям, формируют директивные документы по образовательным реформам и научно-теоретические идеи по формированию у учащихся жизненных навыков при организации жизненных уроков.

S.I. Kazimly**Work on the development of life skills of primary class students
Summary**

When teaching these subjects, the development and formation of life skills of primary school students is carried out purposefully, planned and organized during the organization of the lesson. From this point of view, exemplary lesson models should be prepared in the first and fourth grades on the methods of teaching cultural values, historical values, including our state, rights, responsibilities, spiritual world, health, safety and other similar topics. Research conducted on such facts and events forms policy documents on educational reforms and scientific and theoretical ideas on developing life skills in students when organizing life lessons.

Redaksiyaya daxil olub: 22.08.2024